

An Analysis of the Role of Jurisprudential Principles in Talent Management in the Islamic Government¹

Iman Kakavand

Graduate of Advanced Levels, Islamic Seminary of Qom

Email: imankakavandzaman@yahoo.com

Abstract

Every human being has an inherent talent granted by God, and therefore, society contains a variety of talents. The Holy Quran also refers to the existence of differences among human beings and their talents. For any government, managing these latent talents within society is a necessity, and for many years, scholars have addressed this subject and produced numerous studies. In the Islamic government, talent management is likewise a crucial and essential task. Hence, with the centrality of jurisprudence in the structure of the Islamic government, the question arises: What role do jurisprudential principles play in talent management within a jurisprudential government? This study, conducted using library sources and a descriptive–analytical method, investigates jurisprudential principles and concludes that seven principles—namely the principles of preserving the system, justice, no harm (*la darar*), trust, cooperation, solidarity, and winning hearts (*ta'lif al-qulub*)—contribute to the preservation and management of talents. These principles obligate the Islamic government to safeguard talents and apply each in its appropriate

---

1. Kakavand, I. (2023). An analysis of the role of jurisprudential principles in talent management in the Islamic government. *Journal of Jurisprudence and Politics*, 4(8), pp. 129-157. [In Persian]. <https://doi.org/10.22081/IJP.2025.72477.1088>

* **Publisher:** Islamic Propagation Office of the Seminary of Qom (Islamic Sciences and Culture Academy, Qom, Iran). ***Type of article:** Specialized

▣ **Received:** 2025/07/27 • **Revised:** 2025/08/01 • **Accepted:** 2025/09/16 • **Published online:** 2025/10/13

domain to maintain the stability of the Islamic society, foster cohesion and solidarity, and ensure that the people support one another and nurture talents in pursuit of the lofty goals of Islam.

Keywords

Talent, management, jurisprudential principles, Islamic government.

۱۲۰
فقه و
سیاست

سال چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲ (پیاپی ۸)

تحليل دور القواعد الفقهية في إدارة الاستعدادات في الدولة الإسلامية^١

إيمان كاكوند

خريج المستويات العليا في الحوزة العلمية
imankakavandzaman@yahoo.com

الملخص

لكل إنسان استعداد وموهبة فطرية، وقد أودع الله فيه قدرات، ولذلك تتنوع القدرات والاستعدادات في المجتمع. ويشير القرآن الكريم أيضاً إلى وجود اختلافات في الاستعدادات البشرية. ومن الضروري لإدارة المجتمع من قبل أي حكومة إدارة هذه الاستعدادات والمواهب الكامنة فيه، وقد درس الباحثون هذه المسألة لسنوات طويلة، وجرى نشر العديد من الدراسات حولها. في الحكومة الإسلامية تعتبر إدارة القدرات والاستعدادات أمراً ضرورياً وهاماً، ولذلك ونظراً لمركزية الفقه في بنية الحكومة الإسلامية فإن السؤال الذي يطرح نفسه هو ما هو دور القواعد الفقهية في إدارة القدرات والاستعدادات والمواهب البشرية في الحكومة الفقهية؟ في هذه الدراسة، وبالاعتماد على المراجع المكتبية والمنهج الوصفي التحليلي، تم دراسة القواعد الفقهية، وفي الختام، خلص البحث إلى أن القواعد الفقهية السبع، ومنها: قواعد حفظ النظام، وقاعدة العدل، ولا ضرر، والأمانة، والتعاون، والتضامن، وتأليف القلوب، تلزم بصيانة القدرات والاستعدادات وإدارتها. وتؤكد هذه القواعد على حماية هذه القدرات والاستعدادات من جانب

١٣١
فقه
تحليل نقاش قواعد فقهية بر مديريت استعداد در حكومت اسلامي

١. الاستناد إلى هذه المقالة: كاكوند، إيمان. (١٤٠٢). تحليل دور القواعد الفقهية في إدارة الاستعدادات في الدولة الإسلامية. الفقه والسياسة، ٤(٨)، صص ١٢٩-١٥٧.

<https://doi.org/10.22081/IJP.2025.72477.1088>

□ نوع المقال: بحثية محكمة، الناشر: مكتب الإعلام الإسلامي في حوزة قم (المعهد العالي للعلوم والثقافة الإسلامية، قم، إيران) © المؤلفون

□ تاريخ الإستلام: ٢٠٢٥/٠٧/٢٧ • تاريخ التعديل: ٢٠٢٥/٠٨/٠١ • تاريخ القبول: ٢٠٢٥/٠٩/١٦ • تاريخ الإصدار: ٢٠٢٥/١٠/١٣

الحكومة الإسلامية، واستخدام كل منها في مكانه المناسب، بما يضمن استقرار المجتمع الإسلامي،
وليسود فيه التماسك والتآلف، ويدعم عامة الناس بعضهم بعضاً، ويدعمون المواهب لتحقيق مقاصد
الإسلام السامية.

الكلمات المفتاحية

الاستعداد، القدرات، الإدارة، القواعد الفقهية، الحكومة الإسلامية.

١٣٢
فقه
سني

سال چهارم، شماره دوم، پاییز و زمستان ۱۴۰۲ (پیاپی ۸)

تحلیل نقش قواعد فقهی بر مدیریت استعداد در حکومت اسلامی^۱

ایمان کاکاوند

دانش آموخته سطوح عالی حوزه علمیه.
imankakavandzaman@yahoo.com

چکیده

هر انسانی دارای استعداد ذاتی است و خداوند در وجود او استعدادی قرار داده است، بنابراین در جامعه استعدادها متنوعی وجود دارد. در قرآن کریم نیز به وجود تفاوت‌ها در انسان‌ها و استعدادها اشاره شده است. لازمه مدیریت جامعه برای هر حکومتی، مدیریت استعدادها نیست. در جامعه است و سال‌های متمادی محققان به این موضوع پرداخته و پژوهش‌های بسیاری تألیف شده است. در حکومت اسلامی هم مدیریت استعدادها امری ضروری و مهم است؛ بنابراین با توجه به محوریت فقه در ساختار حکومت اسلام، این سوال مطرح می‌شود که قواعد فقهی در زمینه مدیریت استعدادها در حکومت فقهی چه نقشی دارند. در این پژوهش با استنادات کتابخانه‌ای و با روش توصیفی-تحلیلی به بررسی قواعد فقهیه پرداخته شده و در پایان چنین استنتاج شد که هفت قاعده فقهی شامل: قاعده حفظ نظام، عدالت، لاضرر، امانت، تعاون، تکافل و تالیف قلوب بر حفظ و مدیریت استعدادها دلالت دارند و حکومت اسلامی را موظف می‌کنند نسبت به حفاظت از استعدادها دقت داشته باشند و هر کدام در موضع مناسب خودشان به کار گیرند تا پایداری جامعه اسلامی حفظ، انسجام و همدلی در جامعه جریان داشته باشد و عامه مردم پشتیبان یکدیگر و پشتیبان استعدادها برای رسیدن به اهداف متعالی اسلام باشند.

کلیدواژه‌ها

استعداد، مدیریت، قواعد فقهی، حکومت اسلامی.

۱. **استناد به این مقاله:** کاکاوند، ایمان. (۱۴۰۲). تحلیل نقش قواعد فقهی بر مدیریت استعداد در حکومت اسلامی. فقه و سیاست، ۴(۸)، صص ۱۲۹-۱۵۷.

<https://doi.org/10.22081/IJP.2025.72477.1088>

□ نوع مقاله: تخصصی؛ ناشر: دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم (پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی، قم، ایران) © نویسندگان

□ تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۵/۰۵ • تاریخ اصلاح: ۱۴۰۴/۰۵/۱۰ • تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۰۶/۲۵ • تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۴/۰۷/۲۱

<http://ijp.isca.ac.ir>

بیان مسئله

در قرآن کریم، آیات متعددی ناظر به مفهوم استعداد وجود دارد. در قرآن کریم واژه‌های فطرت، وسع، درجات، اختلاف، اطوار و عبارت «تفضل بعض علی بعض» ناظر به مفهوم استعداد هستند (علم الهدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۳۴). از طرفی بین استعداد و نیاز رابطه مستقیم برقرار است؛ بنابراین در جامعه هم نیازهای متنوع و هم استعدادها متنوع وجود دارد. این تناسب و تلازم بین نیاز و استعداد مستلزم طرح بحث مدیریت استعدادها شده است. مدیریت استعدادها، موضوعی است که از دیرباز محل بحث و نظر بوده و اندیشمندان و صاحب نظران از دهه ۱۹۶۰ میلادی وارد این عرصه شدند و مرحله شروع پژوهش‌ها در این حوزه است. در این مرحله، محققان به خاستگاه مدیریت استعداد، ارتباط میان اندازه سازمان و شدت نیاز به استعداد گزینی و نیز عملکرد سازمان پس از مدیریت استعداد توجه داشتند. پس از آن و در دهه ۷۰ همزمان با مرحله رشد مطالعات، کوشش‌های محققان افزون بر خاستگاه نیروی مستعد، متمرکز بر ویژگی‌های استعداد، تناوب انتخاب نیروهای مستعد، ارتباط استعدادها و مدیران و چهارچوب و گونه‌شناسی مدیریت استعداد شده است. در دهه‌های ۸۰ و ۹۰، یعنی مراحل مرور مطالعات و رشد فراوان پژوهش‌های این حوزه، نظر پژوهشگران بر حوزه‌هایی جدید از قبیل واکنش بازار به تغییر مدیریت سازمان، برنامه‌ریزی مدیریت استعداد، فرایند مدیریت استعداد، نتایج مدیریت استعداد و تطابق مدیران متمرکز شد. مدیریت استعداد به‌عنوان یکی از مسائل مهم استراتژیک پیش‌روی مدیران در قرن بیست و یکم مطرح است؛ بنابراین در دنیای امروز یک مسئله بسیار مهم است به‌گونه‌ای که مدیریت استعداد به‌عنوان یکی از پراهمیت‌ترین چالش‌های سرمایه انسانی قرن ۲۱ معرفی شده است (Collings and Mellahi, 2009, p.305). در حکومت اسلامی نیز بالتبع این موضوع مورد توجه بوده است، زیرا اسلام به شایسته‌سالاری و قرار گرفتن استعدادها در جایگاه خود توجه کرده است. در منظومه حکومتی اسلام، که بر پایه اصول شریعت و عدالت استوار است، کارآمدی و پویایی نظام، ارتباط مستقیمی با نحوه بهره‌برداری از ظرفیت‌ها و استعدادها انسان‌ها دارد. مدیریت استعدادها، به‌عنوان فرآیندی نظام‌مند برای شناسایی،

جذب، توسعه، نگهداشت و به‌کارگیری افراد شایسته و توانمند در راستای اهداف سازمان، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. با این حال، در بستر حکومت اسلامی، این فرآیند فقط یک رویکرد مدیریتی صرف نبوده و تحت تأثیر مبانی و الزامات فقهی قرار می‌گیرد. با توجه به اینکه اسلام دین جامع‌الاطراف و نسبت به ضروریات جامعه اهتمام ویژه داشته است و مدیریت استعدادها یک ضرورت محسوب می‌شود آیا اسلام حکومت را موظف حفظ استعدادها کرده است؟ اگر این وظیفه بر عهده حکومت اسلامی نهاده شده چه زیرساخت نظری برای آن تعبیه شده است؟ بنابراین پرسش اساسی این مقاله این است که چه الزامات و مبانی فقهی بر مدیریت استعدادها در حکومت اسلامی وجود دارد؟ در این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی با استنادات کتابخانه‌ای به پاسخ این پرسش پرداخته خواهد شد.

بیان اهمیت

مدیریت استعدادها در دنیای امروز به قدری مهم است که در برخی پژوهش‌ها از عبارت «جنگ استعدادها» سخن به میان آمده است (تسلیمی مقدم، ۱۳۹۵، ص ۳). این عبارت نشان از اهمیت ویژه این مسئله دارد. امروزه کشورهای پیشرفته نه تنها استعدادهای ملی خود را مورد توجه و مدیریت قرار می‌دهند بلکه یک پله بالاتر می‌روند و در پی جذب استعداد سایر کشورها هستند. برای نمونه کشوری مانند ایالات متحده آمریکا که طبق آمار بین‌المللی در رتبه سی‌ام آی کیو قرار دارد^۱ اما این کشور توانسته با مدیریت استعدادهای ملی خود و جذب استعدادهای سایر کشورها جزء رتبه‌های برتر علم و فناوری قرار بگیرد.^۲

این مسئله نشان می‌دهد توجه به مدیریت استعدادها در دنیای امروز اهمیت دوچندان پیدا کرده است و نیاز به مدیریت بسیار قوی دارد. در حکومت اسلامی این مسئله اهمیت بیشتری دارد چراکه اگر استعدادها به درستی مدیریت نشوند در طولانی مدت

1. https://international-iq-test.com/en/test/IQ_by_country

2. <https://www.wipo.int/en/web/global-innovation-index/2024/science-technology-clusters>

باعث ضعف حکومت اسلامی شده و در نهایت به اصل دین و ناکارآمدی دین می‌رسد؛ بنابراین لازم است این مهم بحث شود که فقه چه الزاماتی برای این مسئله بسیار ضروری برای حکومت اسلامی قرار داده است. حکومت اسلامی برای تحقق اهداف متعالی خود در زمینه‌های مختلف (علمی، اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، دفاعی و غیره) نیازمند بهره‌گیری از نخبگان و افراد مستعد در عرصه‌های گوناگون است. مدیریت صحیح این استعدادها، موتور محرکه پیشرفت و تعالی جامعه اسلامی خواهد بود. بهره‌مندی از افراد توانمند و متخصص در مناصب مختلف حکومتی، موجب افزایش کارآمدی و اثربخشی نظام اسلامی در اداره امور و پاسخگویی به نیازهای جامعه می‌شود. در دنیای امروز، جوامع برای دستیابی به پیشرفت و اقتدار، نیازمند بهره‌گیری بهینه از سرمایه‌های انسانی خود، بویژه استعدادها و نخبگان هستند. حکومت اسلامی نیز برای حفظ جایگاه خود در عرصه بین‌المللی، نیازمند توجه ویژه به مدیریت استعدادها است. از طرفی اداره جوامع امروزی با پیچیدگی‌های فراوانی روبرو است و نیازمند تخصص و دانش بالای مدیران و کارگزاران است. مدیریت صحیح استعدادها می‌تواند به تربیت و جذب نیروهای متخصص و متعهد برای اداره امور حکومت اسلامی کمک کند. حکومت اسلامی برای مواجهه با چالش‌های گوناگون داخلی و خارجی، نیازمند بهره‌گیری از توانمندی‌های نخبگان و استعدادها برتر در زمینه‌های مختلف است. مدیریت صحیح این استعدادها، قدرت و اقتدار نظام را در مقابله با این چالش‌ها افزایش می‌دهد. همچنین باعث بهبود فرآیندهای اداری و اجرایی، افزایش بهره‌وری و توسعه، تحقق عدالت اجتماعی و شایسته‌سالاری و مبارزه با تبعیض و بی‌عدالتی شود. عدم توجه کافی به این الزامات فقهی می‌تواند منجر به چالش‌هایی نظیر عدم شایسته‌سالاری در انتصابات، نادیده گرفتن حقوق افراد مستعد، عدم بهره‌گیری بهینه از ظرفیت‌های موجود در جامعه اسلامی و در نهایت، تضعیف کارآمدی نظام حکومتی و فرار مغزها یا فرسوده شدن استعدادها شود. از سوی دیگر، تبیین و اعمال صحیح این الزامات می‌تواند زمینه‌ساز عدالت، پیشرفت و تعالی در حکومت اسلامی شود و الگویی برای سایر کشورها باشد.

<http://ijp.isca.ac.ir>

پیشینه

مدیریت استعدادها مسئله‌ای پر بحث و با سابقه است. نزدیک به نیم قرن است که این بحث در میان محققین محل نظر بوده و در این زمینه در حال تولید علم هستند. اما طرح این مسئله با رویکرد دینی و اسلامی تاکنون استقبال چندانی نداشته و تولیدات علمی در این زمینه اندک است. براساس تتبعی که انجام گرفت چند پژوهش به این مسئله ورود کرده‌اند. آقای پهلوان شریف در پایان نامه دکتری خود با عنوان «طراحی چارچوبی برای مدیریت استعداد در پرتو روش پژوهش قرآنی» که در سال ۱۳۹۵ در دانشگاه شریف با راهنمایی استاد سیدرضا سیدجوادین، دفاع شده مسئله مدیریت استعداد را با بررسی منابع تفسیری شیعه و اهل سنت بحث کرده و نتیجه این امر را با دسته بندی هفتگانه‌ای شامل: مبانی کلی، مبانی فرایندی، زمینه‌های مؤثر، موانع، راهکارها و عوامل، لوازم تحقق و ویژگی‌های طرفین برنامه الهی پرورش استعدادها، سازمانی ارائه داده است. آقایان محمدنژاد و پهلوان شریف در مقاله‌ای با عنوان «مبانی مدیریت استعداد مبتنی بر رویکرد اسلامی» که در مجله «مدیریت اسلامی» شماره سی و دوم و در تابستان ۱۴۰۳ چاپ شده است به این موضوع ورود کرده و مدیریت استعدادها را با نگاه کلی به مبانی اسلامی مورد بررسی قرار داده است. این مقاله قائل است در کشور ما، جذب استعدادها و به کارگیری آنها، فقط براساس مدل‌های مدیریتی غربی و غربی انجام گرفته و فرهنگ سازمانی براساس رویکردهای ارزشی دینی اسلامی نادیده انگاشته شده است؛ بنابراین به بررسی جامع مبانی مدیریت استعداد و چگونگی و همسویی شیوه‌های آن با میراث غنی فرهنگ اسلامی ایران پرداخته است. در این تحقیق با تعریف استعداد، استعدادیابی و جذب، استعداد پروری، استعداد داری یا نگهداشت استعدادها با رویکرد اسلامی بحث را به پیش برده است و در پایان چنین نتیجه گرفته است که نقص و محدودیت سایر نظریه‌های مبتنی بر نگاه تک بعدی به انسان با توجه به تعریفی که اسلام نسبت به استعداد ارائه می‌دهد حل شده و با در نظر گرفتن جهان‌بینی توحیدی، ملاحظات اخلاقی و ارزشی، رعایت عدالت و انصاف، شایسته‌گماری و شایسته پروری، امانتداری، رعایت حقوق دیگران، و تعهد و وفاداری در زمینه استعدادیابی؛ جانشین

<http://ijp.isca.ac.ir>

پروری و ارتقا و نگهداشت استعدادها از اهمیت ویژه‌ای در متون اسلامی برخوردار است. مزیت این پژوهش‌ها به‌عنوان شروعی برای ورود مسئله مدیریت استعدادها به حیطه منابع اسلامی بسیار شایسته است اما ضعف آن نگاه کل‌نگرایانه است و نگاه کل‌نگرایانه نمی‌تواند پاسخی قانع‌کننده باشد و در میدان عملی کارایی ندارد؛ چراکه اسلام مجموعه‌ای از مبانی مختلف است و باید در هر بخش با مبانی خاص خود بحث شود. این ضعف در پژوهش حاضر و در بخش فقهی سعی شده است که تا حد وسع رفع شود و مسئله مدیریت استعدادها از دید مبانی و الزامات فقهی بررسی شود. همچنین برای اینکه پژوهش به جنبه عملی هم مرتبط باشد مبانی بررسی شده که ناظر به حکومت اسلامی باشد؛ بنابراین در این پژوهش مبانی و الزاماتی که حکومت اسلامی را ملزم به جدیت نسبت به مدیریت استعدادها می‌کند بحث خواهد شد. این پژوهش با بررسی هفت قاعده فقهی حفظ انسجام و پویایی جامعه را به‌عنوان غایت مدیریت استعدادها مطرح می‌کند، چراکه امروزه در جهان ایدئولوژی برتر در صحنه عمل است که خودنمایی می‌کند برای همین با تمرکز ویژه بر مدیریت استعدادها در حکومت اسلامی که محل بحث پژوهش حاضر است می‌توان با ایجاد یک جامعه منسجم و پیشرفته بر مبنای مدیریت استعدادها حکومت اسلامی را یک روش حکومتی مطلوب با یک ایدئولوژی کارآمد معرفی کرد.

۱. مفهوم شناسی

۱-۱. حکومت اسلامی

حکومت اسلامی، نظامی است که فرمانروایان آن بر پایه نصوص دینی، دارای شرایط و اختیاراتی ویژه هستند و شکل حکومت، خواه پادشاهی باشد، خواه جمهوری یا ترکیبی از آن دو، تفاوتی در این اصل نمی‌آفریند. در این تفسیر، نه تنها دین اسلام بنیان نظم سیاسی است و قواعدی خاص برای حیات سیاسی وضع کرده، بلکه شرایط و اختیاراتی خاص نیز برای حاکمان جامعه اسلامی در نظر گرفته است (فیرحی، ۱۳۸۲، ص ۲۲). حکومتی که نه تنها [در درجه اول] ارزش‌های حاکم بر زندگی سیاسی و نیز شرایط رهبران آن را

دین تعیین و تعریف می‌کند؛ بلکه [در درجه دوم] حتی شیوه استقرار حاکم در رأس هرم دولت و به‌طور کلی ساختار نظام سیاسی و روش‌های مدیریت امور عمومی جامعه نیز به کمک دین بیان می‌شود (حسینی طهرانی، بی‌تا، ص ۲۰۱). حکومت اسلامی در دیدگاه آیت‌الله خامنه‌ای (مد ظله العالی) به معنای مجموعه کارگزاران قوا و نهادهایی است که در اداره کشور نقش دارند این دولت ماهیتی کاملاً دینی و اسلامی دارد و با الگوگیری از دولت نبوی و دولت علوی و متناسب با شرایط امروز شکل می‌گیرد و دارای ویژگی‌ها شاخص‌ها و وظایف مهمی است که باید از عهده آنها برآید؛ در غیر اینصورت با چالش جدی روبرو خواهد شد. هدف نهایی حکومت اسلامی توسعه معرفت الله و رستگاری انسان است (نوری، ۱۳۹۷، ص ۱۴۴).

۲-۱. مفهوم استعداد

استعداد در لغت مصدر باب استفعال از ریشه (ع. د. د) به معنای آمادگی و مهیا شدن است (طریحی، ۱۴۱۶ق، ج ۳، ص ۹۸؛ زبیدی، ۱۴۱۴ق، ج ۵، ص ۹۷). در لغت نامه‌های فارسی استعداد به آماده شدن، مهیا شدن، آمادگی، توانایی کاری را داشتن، قابلیت، گنجایش، توانایی، ظرفیت، ذوق، نزدیک یا دور بودن شیء معنا شده است (دهخدا، ۱۳۳۰، ج ۶، ص ۲۱۷۲؛ عمید، ۱۳۶۵، ج ۱، ص ۱۷۳). استعداد در اصطلاح به مجموعه‌ای از توانایی‌ها، قابلیت‌ها و ظرفیت‌های طبیعی انسان که در زمینه‌ای خاص آشکار شده و در جهت کمال و شکوفایی انسان به کار گرفته می‌شود تعریف شده است (خطیب، ۱۳۹۶، ص ۵۱). استعدادها شامل طیف گسترده‌ای از توانایی‌ها در زمینه‌های مختلف زبانی، بصری، هنری، مدیریتی، اجتماعی، حرکتی و... هستند. در دنیای کسب و کار با استعداد به افرادی گفته می‌شود که هم مهارت‌های ذاتی و هم مهارت‌های اکتسابی دارند (Silzer & Dowel, 2010, p13).

۳-۱. مدیریت استعداد

اصطلاح «مدیریت استعداد» در کتاب «جنگ برای استعدادها» به معنای نشان دادن یا جایگزین کردن مدیریت منابع انسانی است (کوهی خور و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۲۳). از زمان

ظهور حرفه‌ای مدیریت منابع انسانی چندین اصطلاح برای آن به کار رفته است که عبارت‌اند از مدیریت کارکنان، مدیریت منابع انسانی، مدیریت منابع انسانی راهبردی و در حال حاضر مدیریت استعداد به کارگیری افراد مناسب در نقش‌های محوری در زمان مناسب است. اشتون و مورتون، مدیریت استعداد را رویکردی جامع و راهبردی به برنامه‌ریزی نیروی انسانی و کسب و کار دانسته و آن را مسیر جدیدی برای اثر بخشی سازمانی می‌دانند. دو تاگوپت، مدیریت استعداد را مدیریت راهبردی از جریان استعداد از طریق سازمان می‌داند که هدف آن تضمین عرضه استعداد در دسترس برای هماهنگی افراد مناسب با مشاغل مناسب در زمان مناسب بر اساس اهداف راهبردی کسب و کار است. سیلز و دوول، نیز آن را مجموعه‌ای از فراگردها برنامه‌ها و هنجارهای فرهنگی می‌دانند که در سازمان طراحی و اجرا می‌شود تا با جذب، توسعه، استقرار و حفظ استعداد برای کسب اهداف راهبردی و تحقق نیازهای آینده تلاش شود (کوهی خور و همکاران، ۱۳۹۹، ص ۱۲۴).

۲. یافته‌های پژوهش

مدیریت استعداد از جمله گزاره‌های مهم مدیریت کلان جامعه است و فقه باید قاعده‌های کلی این ضرورت کلان را بیان کند. فقه اسلامی بنابر قواعدی که در بطن خود دارد برای حفظ پایداری و شکوفایی حکومت اسلامی الزاماتی را برای حکومت در نظر گرفته است تا حکومت را ملزم به مدیریت‌های استعدادها کند. این قواعد مجموعاً هفت قاعده شامل: قاعده حفظ نظام، عدالت، لاضرر، تعاون، تکافل، امانت، تألیف قلوب می‌باشند.

۳. قواعد فقهی ناظر به وظیفه حکومت اسلامی در مدیریت استعدادها

۳-۱. قاعده حفظ نظام اجتماعی

مفهوم و تطبیق قاعده

قاعده حفظ نظام از مهمترین قواعد فقهی بوده تا جایی که امام خمینی علیه السلام در بیان حکم

حفظ نظام چنین می گوید: «همانا حفظ نظام از واجبات بسیار مؤکد است و ایجاد اخلاق در امور مسلمانان از امور مورد غضب است (خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ص ۶۱۹). منظور از نظام اجتماعی اموری است که قوام جامعه و مردم به آن وابسته است، به گونه ای که اگر اختلال در نظام اجتماعی رخ دهد، زندگی اجتماعی مختل شود و معیشت مردم با خطر مواجه خواهد شد. بدین ترتیب در صورتی که مفهوم نظام، در قاعده حفظ نظام را نظام کلان اجتماعی تعریف کنیم، معنای این قاعده تلاش در جهت حفظ نظم، امنیت و مصالح جامعه و پرهیز از ایجاد خلل در آن خواهد بود. این معنا از حفظ نظام، بیشترین کاربرد را در ادبیات فقهی شیعه به خود اختصاص داده است (خمینی، ۱۴۲۳ق، ص ۲۵). برای تطبیق قاعده مذکور بر مؤلفه مدیریت استعداد چند مقدمه ذکر می شود:

مقدمه اول: استعداد یک مفهوم نسبی است و همه یا اکثر انسانها دارای استعداد هستند و استعداد یک مفهوم تشکیکی دارد. استعدادها از نظر میزان، نوع و کیفیت متفاوت هستند. یعنی افراد مختلف، استعدادهای متفاوتی دارند و حتی یک استعداد خاص نیز می تواند در افراد با شدت های مختلفی وجود داشته باشد (مثلاً یک نفر در ریاضی استعداد بیشتری دارد و دیگری کمتر، یا یک نفر در موسیقی استعداد دارد و دیگری در ورزش)؛ بنابراین استعداد یک ویژگی عمومی انسانی است و مختص عده خاصی نیست. استعداد یک توانایی بالقوه است که در وجود هر انسانی به ودیعه نهاده شده است. این توانایی بالقوه برای شکوفایی و بروز خود نیازمند شرایط و بستر مناسب است و چه بسا در صورت فراهم نشدن امکانات و شرایط مناسب هرگز بروز نیابد. می توانیم این توانایی بالقوه را به دو دسته عمومی و اختصاصی تقسیم کنیم؛ به این صورت که توانایی های عمومی در میان انسانها مشترک اند و البته بسته به اشخاص مختلف دارای شدت و ضعف اند و توانایی های اختصاصی نیز آنهایی هستند که در بین انسانها متفاوت و گوناگون اند و همه انسانها از آن برخوردار نیستند (علم الهدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۳۲).

مقدمه دوم: دلالت التزامی مقدمه اول مستلزم این است که تنوع استعدادها موجب بروز نیازهای اجتماعی تشکیکی می شود، یعنی در هر استعداد به سطوح مختلف مهارتی

نیاز است. میان استعدادهای انسان و نیازهای او ارتباط برقرار است و استعدادهای براساس نیازها به انسان اعطاء می‌گردد؛ به این معنا که رابطه نیاز و استعداد یک رابطه دو سویه و متقابل است (علم الهدی و همکاران، ۱۳۹۸، ص ۵۰).

مقدمه سوم: هر نظام اجتماعی در سطح کل به نظام‌های فرعی کوچکتری تقسیم می‌شود. به نظر پارسونز در کلی‌ترین سطح تحلیل، می‌توان ارگانیزم رفتاری، شخصیت، فرهنگ و نظام اجتماعی را به‌عنوان چهار نظام فرعی فراگیر نظام عمومی کنش تلقی کرد (رضادوست و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۱۹). در یک جامعه نظیر هر نظام کنشی، خرده نظام‌ها در عین خودمختاری، متقابلاً به یکدیگر وابسته و متکی‌اند (رضادوست و همکاران، ۱۴۰۲، ص ۱۲۰).

نتیجه: اصل اساسی برای پایداری و حفظ نظام اجتماعی این است که استعدادهای متناسب با نوع تشکیک آنها در جای خود باشند. به عبارت دیگر، هر فرد باید بتواند استعدادهای خود را در جایگاهی به کار گیرد که بیشترین همخوانی را با نیازهای جامعه داشته باشد. چراکه هر نظام کلی از تعدادی خرده نظام شکل می‌گیرد و این یک قاعده منطقی نیز است که کلی ضمن افراش محقق می‌شود. نظام اجتماعی هم یک کلی است که بقای او در گرو حفظ خرده نظام‌های زیر مجموعه آن است و پایداری هر خرده نظام وابسته به کارایی موفق آن است خرده نظام است که این نیز در گرو استعدادهای مرتبط با آن خرده نظام است. پایداری خرده نظام‌ها نیز با توجه به ارتباطی که با یکدیگر دارند باعث پایداری و انسجام نظام کل خواهند بود.

۳.۲. قاعده عدالت

مفهوم قاعده

عدالت در فقه در دو معنا به کار رفته است. عدالت در عبادات بلکه راسخ اجتناب از معاصی است (یزدی، ۱۴۱۵ق، ص ۷۸)، اما عدالت در موضوعات اجتماعی و معاملات معنای دیگری دارد. اصل عدالت در فقه اجتماعی به صورت یک قاعده معین و مشخص مورد بحث قرار نگرفته اما در لا به لای برخی احکام مورد استناد بوده است به همین

<http://ijp.isca.ac.ir>

دلیل برخی از محققین به این مسله اشاره و از ضرورت این اصل سخن گفته‌اند. شهید مطهری در این زمینه تذکر داده و در این باره چنین می‌نویسند: «اصل عدالت اجتماعی با همه اهمیت آن در فقه ما مورد غفلت واقع شده است و در حالی که از آیاتی چون «بالوالدین احساناً» و «اوفوا بالعقود» عموماً در فقه به دست آمده است ولی با این همه تأکیدی که در قرآن کریم بر روی مسئله عدالت اجتماعی دارد مع هذا یک قاعده و اصل عام در فقه از آن استنباط نشده و این مطالب سبب رکود تفکر اجتماعی فقهای ما گردیده است» (مکارم شیرازی، ۱۴۲۷ق، ص ۱۳۱). گروهی از فقها عدالت را به مثابه قاعده‌ای مسلم و معیار و مقیاسی ارزشمند برای استنباط، جرح و تعدیل احکام حقوقی می‌دانند در این رویکرد از نصوص قرآنی و روایی پیرامون عدالت به اهتمام ویژه شارع به عدالت به‌عنوان یکی از مقاصد شریعت مبانی و اهداف اولیه آن پی می‌بریم، از این رو برخی از متفکرین شیعی عدم توجه به اصل و قاعده عام و کلی عدالت در فقه را سبب رکود فکر اجتماعی فقیهان می‌دانند (نوحی، ۱۳۸۶، ص ۳۲۱؛ شیروانی، ۱۳۹۸، ص ۱۷۲)؛ بنابراین یکی از ملاکات احکام طبق نظر برخی، اصل عدالت است و اگر در جایی حکمی با اصل عدالت ناسازگار شد، یا با شریعت سهله و سَمحه منافات پیدا کرد و ایجاد دشواری و تنگی برای جامعه و فرد کرد، می‌توان آن را اصلاح نمود، زیرا شارع از اول، حکم را در ظرف خاصی قرار داده که بر خلاف عدالت نباشد، یا برخلاف سهولت و سماحت نباشد (ایازی، ۱۳۸۹، ص ۲۰۹). در فقه نیز براساس این اصل فتوا صادر شده است مانند: مسئله ارش (نجفی، بی تا، ج ۲۳، ص ۲۹۴)، ضمان مثلی. بنابر نظر علامه حلی (خمینی، ۱۴۱۵ق، ج ۲، ۴۶۰) لزوم تسلیم ما وقع علیه العقد توسط متعاقدين، چرا که امساک مال غیر ظلم است و اگر یک طرف ظلم کرد و امساک نمود طرف دیگر حق ندارد ظلم کند (خمینی، ۱۴۱۵، ج ۵، ص ۳۷۱) و... بنابراین شواهد، عدالت در فقه اجتماعی و معاملی مقابل ظلم معنا می‌شود، پس اصل عدالت یعنی اصلی که مانع ظلم شود.

تطبيق قاعده

مدیریت استعدادها براساس اصل عدالت، رویکردی است که در آن حکومت باید

<http://ijp.isca.ac.ir>

تلاش کند تا اطمینان حاصل کند نسبت به هیچ استعدادی ظلمی صورت نگیرد و تمامی استعدادهای، صرف نظر از پیشینه، جنسیت، نژاد، مذهب یا هر ویژگی فردی دیگری، فرصت‌های برابر برای رشد، توسعه و پیشرفت در کشور را داشته باشند. چراکه عدالت اجتماعی مستلزم رعایت مصالح عمومی، شناخت و احترام به حقوق طبیعی و قراردادی تمام افراد جامعه، تقسیم کار و دادن مزد به کارگران مطابق با کارایی [استعداد] آنها است (برهانیان، ۱۳۸۶، ص ۱۰۳). این اصل بر این باور استوار است که استعداد در همه افراد وجود دارد و وظیفه سازمان است که محیطی عادلانه و فراگیر ایجاد کند تا این استعدادهای شکوفا شوند؛ بنابراین قرار دادن افراد در شرایطی که هر کس براساس لیاقت و استعدادی که دارد سزاوار کسب امتیاز باشد (برهانیان، ۱۳۸۶، ص ۱۰۳). اصل عدالت حکومت را موظف می‌کند که در پی شناسایی استعدادهای باشد و با طرح‌ها و برنامه‌ریزی‌های متنوع بتواند استعدادهای مختلف را در اقصی نقاط کشور شناسایی کند. بعد از مرحله شناسایی بستر شکوفایی استعدادهای را فراهم کند و در مرحله سوم در نیازهای اساسی کشور به کار گیرد.

۳-۳. قاعده لاضرر

مفهوم قاعده

قاعده لاضرر از قواعد فقهی مهمی است که بنا بر اعتراف شهید اول در کتاب القواعد والفوائد جزء پنج قاعده مهم فقهی است که بسیاری از مسائل فقهی بر آن استوار است (شهید اول، بی تا، ج ۱، ص ۷۴). ایشان در بررسی این قاعده، مصادیق متعددی از کاربرد این قاعده در موضوعات اجتماعی ذکر کرده و ملاک کلی ضرر را چنین تقریر می‌کنند: «الضرر المنفی وحاصلها: أنها ترجع إلى تحصیل المنافع، أو تقریرها لدفع المفساد، أو احتمال أخف المفسدین» (شهید اول، بی تا، ج ۱، ص ۱۴۱). شهید اول سه ملاک برای قاعده لاضرر بیان می‌کند که عبارت‌اند از: تحصیل منافع، دفع مفساد یا اخذ مفسده کمتر در تراحم دو مفسده. طبق این قاعده شریعت هر نوع ضرر رساندن به دیگری را نفی کرده است و این نظر را شیخ الشریعه اصفهانی نیز پذیرفته است (بجنوردی، ۱۴۰۱، ج ۱، ص ۲۵۴).

تطبیق قاعده

ملاک اول: جلب منفعت

مدیریت استعدادها و قرار دادن هر استعدادی در موضع خودشان و تخصیص افراد به نقش‌ها و مسئولیت‌هایی که به بهترین شکل با نقاط قوت و قابلیت‌های آنها همخوانی دارد. باعث بهینه‌سازی منابع انسانی و قرار دادن فرد مناسب در شغل مناسب است. هنگامی که استعدادها به‌طور موثر مدیریت و به درستی به کار گرفته شوند، به‌طور مستقیم به توسعه و شکوفایی کلی جامعه کمک می‌کند. این به معنای افزایش کارایی، نوآوری و بهره‌وری است که در نهایت به نفع همه خواهد بود.

ملاک دوم: دفع مفسده

شناخت و پرورش استعدادهای فردی و سپس استفاده استراتژیک از آنها در جایی که بیشترین تأثیر را دارند، یک جامعه می‌تواند به رفاه بیشتر، سطوح بالاتر رضایت عمومی و احساس قوی‌تری از ارزش فردی و جمعی دست یابد. اما اگر استعدادها مورد توجه قرار نگیرند و در موضع خودشان قرار نگیرند باعث اتلاف منابع انسانی کارآمد شده و نظم جامعه مختل می‌شود. در چنین شرایطی افراد در جایگاه مناسب خود قرار نخواهند گرفت و موجب ایجاد مفسده در جامعه می‌شود.

ملاک سوم: آخف مفسدین

شناخت و پرورش استعدادهای فردی و سپس استفاده استراتژیک از آنها در جایی که بیشترین تأثیر را دارند در نگاه ایده‌آل سبب رفع کامل مشکلات می‌شود اما در صورتی هم که به خاطر موانع، مشکلات به‌طور کامل حل نشود در نگاه حداقلی سبب می‌شود آسیب و مفسده کمتری بر مردم مترتب شود؛ چراکه اگر امور را افرادی که فاقد استعداد متناسب هستند، انجام دهند، آسیب و مفسده بیشتری در پی دارد تا اینکه امور به دست افراد مستعد با مهارت باشد؛ بنابراین اگر افراد مستعد عهده‌دار امور شوند، اگر هم به نحوه ایده‌آل موجب حل مسئله و مشکل نشوند با کمترین آسیب امور را به سرانجام می‌رسانند.

۳-۴. قاعده تعاون

مفهوم قاعده

تعاون در لغت به معنای «أَعَانَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا» کمک طرفینی و به یاری یکدیگر شتافتن است (جوهری، ۱۴۰۷، ج ۶، ص ۲۱۶۹). همچنین برخی تعاون را «أن کلا منهم معینا لغيره لا أنهم مجتمعون علی أمر فمعنی تعاون زید و عمرو: أن کلا منهما معین للآخر و ظهیر له. فإذا هیأ کلّ منهما مقدمات عمل الآخر یصدق أنّهما تعاونا»؛ هر کسی دیگری را کمک کند نه اینکه همه بر انجام یک کار اجتماع کنند، معنا کرده‌اند؛ بنابراین معنای اینکه زید به عمر کمک کرده است یعنی زید پشتیبان و مقدمات کار عمر را مهیا کرده باشد (منتظری نجف آبادی، بی تا، ص ۳۷۰). این قاعده، شامل عرصه‌های اجتماعی، سیاسی، فرهنگی، اقتصادی و نظامی می‌شود و افزون بر کمک به افراد در انجام وظایف خود یا انجام کار نیک، کمک‌های جمعی و کمک‌های بین‌المللی در عرصه‌های مختلف را در بر می‌گیرد. این کمک‌ها با اهداف رتق و فتق امور مسلمین، وحدت مسلمانان، کمک به مظلومان، ردّ ظالمان، کمک به اقامه دولت اسلامی و کمک به سقوط ظالم می‌باشد (شریعتی، ۱۳۸۷، صص ۲۹۰-۲۹۳)

تطبیق قاعده

طبیعت انسان با مدنیت و زندگی اجتماعی سرشته شده و زندگانی و معیشت او جز در سایه تعاون و اجتماع و مبادله امکانات و افکار تمامیت و کمال نمی‌یابد (منتظری نجف آبادی، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۲۸۶)؛ بنابراین اولین ضرورت حیات انسانی حفظ مدنیت و زندگی اجتماعی است و این ضرورت جز با تعاون ممکن نیست. تعاون نیز یعنی هر فرد در جامعه باید مقدمات حیات فرد دیگر را مهیا کند تا به‌طور کلی حیات جامعه حفظ شود. با توجه به اینکه هر فرد استعداد ذاتی خودش را دارد و استعداد او مقدمه شکوفایی استعداد فرد دیگر می‌شود؛ بنابراین لازم است هر استعدادی در موضع مناسب خودش باشد تا مقدمه شکوفایی استعداد فرد دیگر شود و در نهایت به مثابه پازلی که هر قطعه در جای مناسب خودش است تا حیات جامعه به‌عنوان یک ضرورت اضطراری حفظ

<http://ijp.isca.ac.ir>

شود. با قرار گیری استعدادها در جایگاه پازلی خود، انفاس عموم از گزند آسیب‌های روحی و جسمی حفظ می‌شود. چراکه آسیب‌ها، راه حل می‌خواهند و راه حل توسط استعدادهای شکوفا شده کشف و آسیب‌ها رفع می‌شوند. این مهم مستلزم مدیریت استعدادهای مذکور و جلوگیری از فرسایش آنهاست.

پس از دو مرحله اول که حیات جامعه حفظ و آسیب‌ها هم کنترل شد باید از هلاکت جامعه نیز جلوگیری شود. این امر مهم برای تحقق نیاز به شبکه سازی و هماهنگی بین نیروهای کارآمد و با استعداد برای اقامه حق و عدل دارد و باید با استفاده از استعدادها مقدمات اقامه حق در جامعه فراهم شود تا جامعه بر مبنای حق حرکت کند و حق را به حق‌دار برسانند، چراکه ظلم عامل سقوط و هلاکت جامعه است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۷، ص ۳۸۷). همچنین شبکه‌سازی استعدادها و به کارگیری استعدادها در جایگاه‌های صحیح و با یک برنامه‌ریزی منسجم باعث هماهنگی بین نهادهای آموزشی، بازار کار و سازمان‌ها برای تأمین نیروی انسانی متخصص و مورد نیاز است. وقتی هر بخشی از جامعه وظیفه خود را در شناسایی و هدایت استعدادها به درستی انجام دهد، از بی‌نظمی در توزیع نیروی کار و کمبود متخصص در برخی حوزه‌ها جلوگیری می‌شود. این همکاری، به ایجاد یک ساختار منظم و کارآمد در جامعه است و باعث اتحاد بیشتر در جامعه می‌شود. این اتحاد مانع یکی دیگر از عوامل فروپاشی جامعه شده، چراکه اتحاد و انسجام افراد جامعه عامل صعود و اختلاف، سهمگین‌ترین سبب انحطاط و سقوط جامعه است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ج ۱۷، ص ۳۵۴).

۳-۵. قاعده تکافل

مفهوم قاعده

تکافل به معنای کفالت کردن، عهده‌دار شدن امری، به عهده گرفتن چیزی در عوض کسی است. تکافل یک امر متقابل و دوطرفه است، یعنی مسئولیت‌ها و تکالیفی که اعضاء جامعه نسبت به هم دارند. تکافل یک نوع تعاون و معاضدت افراد یک جامعه

در جهت مرتفع ساختن مسائل و گرفتاری‌های فردی و اجتماعی است و یک نوع امداد نیازمندان جامعه و تأمین احتیاجات محتاج‌ها می‌باشد (ربانی، ۱۳۹۶، ص ۱۷۹). تکافل اجتماعی در موارد تأمین نیاز نیازمندان، چاره برای بیچارگان، اشتغال بی‌کاران توانمند، سرپرستی یتیمان و بی‌سرپرستان، پناه دادن به بی‌پناهان و در راه ماندگان، تکریم والدین، رعایت حقوق همسایگان، حمایت خویشان و ارحام، ارشاد منحرفین و گمراهان، اکرام سالمندان، نجات دادن ورشکستگان و بلادیدگان، همدردی با مصیبت‌زدگان و... تجلی می‌کند. نتیجه این تکافل اجتماعی، ایجاد جامعه‌ای با نشاط، سالم، پویا و پرتفاهم است (زاهدی اصل، ۱۳۷۲، صص ۸۵-۸۶).

تطبیق قاعده

حاکم اسلامی برای تحقق زمینه‌های رشد عمومی جامعه لاجرم باید از استعدادها و افراد دارای توانایی استفاده کند. مثلاً برای ایجاد رشد اقتصادی باید از افرادی که هوش اقتصادی دارند استفاده کند. برای تحقق اهداف فرهنگی باید افرادی که دارای استعداد و مهارت لازم هستند به کار گیرد. همچنین سایر زمینه‌ها باید با تفکیک استعدادها و به کارگیری آنها سپس با شبکه کردن، آن‌ها را متکفل ایجاد آرامش در زندگی عموم مردم کند. حاکم اسلامی به‌عنوان یک تسهیل‌گر و هماهنگ‌کننده متکافل عمل می‌کند؛ استعدادهای افراد ماهر را در بخش‌های مختلف شناسایی، به کار می‌گیرد و به هم مرتبط می‌سازد به عبارت دیگر هر استعداد متکفل یک استعداد دیگر می‌شود. هدف نهایی تنها رشد به خاطر خود رشد نیست، بلکه استفاده از این رشد به‌عنوان پایه‌ای برای ایجاد آرامش و آسایش در زندگی تمامی شهروندان است.

۳-۶. قاعده امانت

مفهوم قاعده

در نگرش اسلامی و براساس آموزه‌های دینی حکومت و مدیریت به‌عنوان ودیعه و

<http://ijp.isca.ac.ir>

امانتی است که در اختیار حاکم و مدیر قرار می‌گیرد و حاکمان و مدیران اسلامی موظف هستند برای حفظ و صیانت و به کارگیری صحیح این امانت نهایت تلاش و کوشش خود را به کار گیرند (خدمتی، ۱۳۹۲، ص ۸۹). این مسئله در آیات و روایات فراوانی مورد تأکید قرار گرفته است؛ از جمله آیه شریفه که می‌فرماید: «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُكُمْ أَنْ تُؤَدُّوا الْأَمَانَاتِ إِلَىٰ أَهْلِهَا وَإِذَا حَكَمْتُمْ بَيْنَ النَّاسِ أَنْ تَحْكُمُوا بِالْعَدْلِ»؛ خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانتها را به صاحب آنها باز دهید و آنگاه که میان مردم داوری می‌کنید از روی عدل و داد حکم کنید (نساء، آیه ۵۸). قطعاً یکی از مصادیق امانت در این آیه شریفه حاکمان و مدیران جامعه اسلامی هستند؛ چنان که آیت‌الله سبحانی حکومت را حق اجتماعی مردم می‌داند و اعطای آن به حاکم به معنای امانت بودن آن نزد حاکم است (سبحانی، ۱۴۲۱ق، ج ۲، ص ۲۰۶)؛ بنابراین با توجه به آیه، حاکم باید با این نگرش وارد کارهای حکومتی و مدیریتی شده و سرمایه‌های ملی اموال بیت‌المال، پست‌ها و مسئولیت‌ها را که امانت الهی است به صاحبانشان بازگرداند و به‌عنوان مثال در تقسیم بیت‌المال عدالت و در واگذاری پست‌ها شایستگی افراد را در نظر داشته باشند. پیامبر گرامی اسلام ﷺ، نیز چنین نگرشی داشته و در پاسخ جناب ابوذر غفاری، که از وی درباره زمامداری و مدیریت پرسید، ضمن امانت دانستن حکومت و مدیریت بدست آوردن آن از طریق غیر قانونی و نامشروع یا کوتاهی در ادای وظیفه امانتداری را موجب ندامت و حسرت در روز قیامت اعلام کرده و فرمود: «انها امانة وانها يوم القيامة حسرة و ندامة الأمان أخذها بحقها وادی الذی علیه فیها» حکومت و مدیریت در دست حاکم و مدیر امانت و در روز قیامت هم حسرت و ندامت است، مگر کسی که از راه مشروع به آن برسد و به وظیفه خود عمل نماید (مازندرانی، ۱۳۸۲، ج ۹، ص ۲۸۵). بنابراین مسند مدیریت و پست و مقام از نظر آموزه‌های اسلامی امانتی است که به مدیر سپرده می‌شود.

تطبيق قاعده

یکی از لوازم این نگرش به مدیریت امانت‌داری مدیران نسبت به پست و مقام

خویش و خیانت نکردن به آن است؛ بنابراین کسی که در رأس سازمانی قرار دارد و برنامه‌ریزی تصمیم‌گیری سازمان دهی هماهنگی هدایت و رهبری کنترل و نظارت‌گزینش نیروها، دادن مسئولیت‌ها، استفاده از بیت المال، برخورد با مراجعان و غیره در اختیار اوست، باید در انجام صحیح این کارها، کمال امانت‌داری را رعایت کند و بدانند هر گونه سوء استفاده از پست و مقام بی‌توجهی، کارشکنی، کم‌کاری، ضعف و غیره، خیانت به این امانت است (خدمتی، ۱۳۹۲، ص ۹۱). استقلال و آبروی ملت امانت است (جوادی آملی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۳). در حکومت اسلامی برای اینکه مسئولین حکومتی بتوانند امانت واگذار شده به آن‌ها را حفظ کنند و موجب رشد آن شوند باید تصمیم‌گیری، جهت‌دهی و مدیریت در وهله اول، توسط یک حلقه از افراد با استعداد و مهارت صورت گیرد. این مستلزم آن است که حاکم اسلامی تلاش کند یک حلقه از افراد با استعداد را مدیریت کند و این حلقه برای سازمان‌دهی امکانات تلاش کنند. این حلقه به مرور باعث سازماندهی سایر استعدادهای شده و در نهایت باعث حفظ استقلال و آبروی ملت می‌شوند، چراکه وقتی تقسیم کار براساس استعداد افراد انجام گرفت کارها به بهترین شکل پیش خواهد رفت و باعث رشد و پویایی جامعه می‌شود.

۳-۷. قاعده تألیف قلوب

مفهوم قاعده

تألیف به معنای الفت و دوستی و مهربانی با افراد است. تألیف قلوب در اصطلاح عبارت است از ایجاد الفت و مهربانی در دل افراد که برای مقاصد نیکی مانند دعوت به دین، دفع شر آنان و باقی ماندن در دین صورت می‌گیرد. امروزه اهداف دیگری از قبیل استحکام بخشیدن به مسائل امنیتی، نظامی و دفاعی کشور با تألیف قلوب برخی از کشورها، حمایت سیاسی از حکومت اسلامی در صحنه جهانی، یاری و حمایت نظامی از کشور اسلامی در صورت جنگ و جلوگیری از ظلم نیز وجود دارد (شریعی، ۱۳۸۷، ص ۳۰۹).

تطبيق قاعده

یکی از اهداف والای اسلام تألیف قلوب و تأسیس امت واحده و ایجاد هماهنگی بین افراد است (جوادی آملی، ۱۳۸۸، ج ۹، ص ۴۴۳). ایجاد امت واحده، نیازمند بنیان‌های نظامی، امنیتی و سیاسی پایدار و مستحکم است. فقط وجود نیروهای مسلح یا نهادهای اطلاعاتی و سیاسی کافی نیست. آنچه این ارکان را در برابر چالش‌ها و تهدیدات مقاوم می‌سازد، نزدیک بودن قلوب آنها به یکدیگر است. برای نزدیک کردن قلوب مردم به یکدیگر باید نیازهای آنها به صورت معقول تأمین شود و حس مشترک یک‌دل بودن در جامعه ایجاد شود. این هدف با مدیریت استعدادها محقق می‌شود، چراکه وقتی مردم حس کنند دغدغه‌هایشان شنیده و درک می‌شود و افراد کاردان و مستعد آنها را حل می‌کنند احتمال بروز تنش‌های داخلی، نارضایتی‌ها، و حتی شورش‌ها بشدت کاهش می‌یابد. در کافی شریف شخصی از امام باقر علیه السلام در مورد آیه شریفه «الْمُؤَلَّفَةَ قُلُوبُهُمْ» سوال می‌کند و امام ضمن پاسخ از کارکرد تألیف قلوب برای ثابت قدم کردن افراد صحبت می‌کند (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۲، ص ۴۱۱). ثبات قدم افراد جامعه با هدف جامعه پایدار است؛ بنابراین برای نزدیک کردن قلوب آحاد جامعه باید در ابتدا با ارزش قائل شدن برای افراد با استعداد قلوب این افراد را به هم و به حکومت اسلامی نزدیک کرد و با حل و فصل کردن مشکلات و نیازهای عامه مردم به واسطه افراد مستعد تألیف قلوب را در سطح جامعه پیگیری کرد، به‌طور کلی چون هر فردی استعداد خاص خودش را دارد هر فرد نیاز فرد دیگر را تأمین می‌کند سبب می‌شود قلوب آحاد جامعه، زنجیروار به هم متصل شوند و ثبات جامعه حفظ شود.

۴. نهاد پیاده‌سازی قواعد فقهی

آنچه در پژوهش حاضر بررسی و تحلیل شد ناظر به وظیفه کلی نظام اسلامی است و مربوط به بخش خاصی نمی‌شود چراکه هر بخشی اعم از بخش دولتی یا خصوصی، هر کدام وظایفی برعهده دارند و این وظایف جز با به کارگیری افراد با استعداد میسر نیست

و با به کارگیری افراد با استعداد است که نهادهای مختلف به نتایج مطلوب می‌رسند. اما مخاطب اول این قواعد فقهیه، نهادهای سیاست گذار کلان کشور هستند و در این نهادها است که باید قوانین و مقررات سیاست‌های کلان به سمتی برود که امور به وسیله افراد با استعداد انجام شود. نکته حائز اهمیت این است که طبق مبنای این پژوهش اکثر قریب به اتفاق جامعه دارای استعداد هستند و فرد بی‌استعداد در جامعه وجود ندارد، به همین دلیل زمانی که گفته می‌شود امور به دست افراد با استعداد باشد به معنای کنار گذاشتن برخی افراد با عنوان «بی استعداد» نیست بلکه منظور این است که سیاست‌گذاری‌های کلان و دستورالعمل‌های اجرایی آنها به گونه‌ای باید باشد که افراد به سمت استعدادهای خودشان سوق دهد. البته نقش ساختار فرهنگی در مدیریت اذهان عموم بسیار مهم است، چراکه ساختار فرهنگی نیز باید به گونه‌ای باشد که بتواند ساختار ذهنی عموم را به گونه‌ای ساماندهی کند که افراد اهداف خودشان را بر مبنای استعداد خودشان تنظیم کنند و در نهایت بخش سیاست‌گذاری به همراه بخش فرهنگی افراد را در جایگاه مطابق استعداد خودشان قرار دهند. آنچه در این پژوهش بحث شد الزامات فقهی بخش سیاست‌گذاری کلان کشور اعم از بخش خصوصی یا دولتی برای مدیریت استعدادهای است.

نتیجه‌گیری

اکثر قریب به اتفاق انسان‌ها دارای استعداد ذاتی هستند و خداوند بالقوه در آن‌ها یک استعداد قرار داده است. این استعداد تشکیکی است و برخی استعداد بسیار بالایی دارند که نخبه گفته می‌شوند و برخی استعداد متوسط و برخی نیز استعداد معمولی. به همین تناسب هم نیازهای جامعه تشکیکی می‌شوند و برخی نیازها به استعدادهای نخبه نیاز دارد و برخی امور به استعدادهای متوسط و معمولی؛ بنابراین تشکیکی بودن نیازها و استعدادهای نیاز به مدیریت دارد تا متناسب با هر نیاز، استعداد مناسب آن نیاز به کار گرفته شود. مدیریت این مسئله از وظایف حکومت اسلامی است. فقه نیز حامل قواعدی

است که حکومت اسلامی را ملزم به مدیریت استعدادها می‌کند. قاعده حفظ نظام، حکومت را ملزم می‌کند برای حفظ کیان جامعه، باید نیازهای مردم تأمین، و تأمین نیازها متوقف بر سپردن امور به افراد مستعد است. اصل عدالت برای توازن جامعه و تعادل اجتماعی حکومت را موظف می‌کند هر کس را متناسب با استعداد خودش رشد و پرورش داد و شکوفا کرد تا توازن بین نیازها و پاسخ‌ها در جامعه حفظ شود. قاعده لاضرر نافی ضررهای فردی و اجتماعی جامعه است و در مرتبه اول حکومت را موظف می‌کند با شناسایی و پرورش استعدادها از ضرر و زیان اتلاف استعدادها جلوگیری شود و در مرحله دوم با به کارگیری استعدادها موجب رشد جامعه شود و از خسارت‌ها جلوگیری کند. قاعده امانت حکومت، مسئولیت و مردم را امانت می‌داند و مسئولان حکومت را موظف می‌کند که باید از مردم محافظت شود تا حکومت باقی بماند و مسئولیت‌ها به درستی انجام شود تا در نهایت امانت کلی که اسلام و قرآن است در عرصه جامعه زنده و پویا جریان داشته باشد. قاعده تعاون حکومت را موظف می‌کند که از بین ارتباط بین افراد، جامعه را بر حسب استعداد آنها حفظ کند تا روند زندگی به صورت عادی جریان داشته باشد و نیازها بر طرف شود، چرا اگر کارها به واسطه افراد مستعد آن کار انجام شود کار به درستی پیش رفته و این سبب می‌شود حیات جامعه استمرار داشته باشد و مردم با یکدیگر انسجام داشته باشند و به یکدیگر برای رفع نیازهای دیگری کمک کنند. قاعده تألیف قلوب مانند قاعده تعاون عمل می‌کند، اما این قاعده ناظر به جوانح مردم است و برای جلب قلوب، ثبات قدم و استقامت درونی آنها کاربرد دارد چنان‌که در مصرف زکات هم ثبات قدم بیان شده است. در جامعه وقتی حکومت استعدادها را متناسب با استعداد آنها به کار گیرد موجب الفت بین آنها و حکومت می‌شود و همچنین باعث الفت بین مردم نیز می‌شود چون در مواقع نیاز کسی هست که نیاز آنها را حل و فصل کند بنابراین طبق این قاعده نیز حکومت موظف است استعدادهای ذاتی افراد را تشخیص، سپس شکوفا کند. قاعده تکافل نیز به نوعی جمع میان تعاون و تألیف قلوب است؛ چون طبق این قاعده هر کس متکفل رفع نیاز

دیگری می‌شود و این هم شامل جوارح می‌شود هم جوانح، چراکه برخی نیازهای مردم به جوارح آن‌ها مربوط است و برخی به جوانح؛ بنابراین این قاعده، حکومت با پرورش استعدادها، هر کسی را متکفل رفع نیاز فرد دیگری قرار دهد اعم از نیاز جوانحی یا جوارحی. در این مقاله هفت قاعده فقهی ذکر شد و هر کدام دارای یک اثر اجتماعی بودند اما می‌توان گفت که ماحصل همه این قواعد به حفظ نظام بر می‌گردد و در نهایت نظام اجتماعی اسلامی حفظ می‌شود.

فهرست منابع

- ایازی، محمدعلی. (۱۳۸۹). ملاکات احکام و شیوه‌های استکشاف آن. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- بجنوردی، محمد. (۱۴۰۱ق). قواعد فقهیه (چاپ سوم، ج ۱). تهران: موسسه عروج.
- برهانیان، عبدالحسین. (۱۳۸۶). بررسی مبانی بیمه در اسلام (چاپ اول). قم: نشر زمزم هدایت.
- تسلیمی مقدم، فرهنگ؛ زارعیان باغگاه، فاضل. (۱۳۹۵). جنگ استعداد و بحران اعتماد در سازمان‌ها، کنفرانس بین‌المللی نخبگان مدیریت.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۸). تفسیر تسنیم (چاپ سوم، ج ۹). قم: نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۹). آفاق اندیشه (چاپ اول). قم: نشر اسراء.
- جوادی آملی، عبدالله. (۱۳۸۹). تفسیر موضوعی قرآن کریم (چاپ سوم، ج ۱۷). قم: نشر اسراء.
- جوهری، أبونصر. (۱۴۰۷ق). الصحاح تاج اللغة و صحاح العربیة (چاپ چهارم، ج ۶). بیروت: دارالعلم للملایین.
- حسینی طهرانی، سیدمحمدحسین. (بی‌تا). وظیفه فرد مسلمان در احیای حکومت اسلام (تنظیم محسن سعیدیان). بی‌جا: بی‌نا.
- خدمتی، ابوطالب. (۱۳۹۲). کاربرد قواعد فقهی در مدیریت و سازمان با تأکید بر آراء و مبانی امام خمینی، پایان نامه مقطع دکتری فقه و مبانی حقوق اسلامی، پژوهشکده امام خمینی و انقلاب اسلامی.
- خطیب، سید مهدی. (۱۳۹۶). تبیین مفهومی و فرآیندی استعداد براساس منابع اسلامی، پژوهشنامه روانشناسی اسلامی، ۳(۷)، صص ۴۵-۵۸.
- خمینی، سیدروح الله. (۱۴۱۵ق). کتاب البیع (چاپ پنجم، ج ۲، ۵). قم: مؤسسه النشر الاسلامی.

۱۵۵

فقه
سی

تحلیل نقش قواعد فقهی بر مدیریت استعداد در حکومت اسلامی

- خمینی، سیدروح الله. (۱۴۲۳ق). ولایت فقیه. تهران: موسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی. دهخدا، علی اکبر. (۱۳۳۰). لغت نامه دهخدا (ج ۶). تهران: گلشن.
- ربانی، محمدباقر. (۱۳۹۶). فقه و جامعه. قم: مرکز فقهی ائمه اطهار.
- رضادوست، کریم؛ حیدری، نگار؛ موسوی اصل، مهسا. (۱۴۰۲). کاربرد نظریه خرده نظام‌های کارکردی در تبیین انحراف اجتماعی، فصلنامه پژوهشنامه مطالعات راهبردی علوم انسانی و اسلامی، ۴(۵۴)، صص ۱۱۱-۱۲۹.
- زاهدی اصل، محمد. (۱۳۷۲). مقدمه‌ای بر خدمات اجتماعی در اسلام. تهران: دانشگاه علامه طباطبایی.
- زبیدی، محمدمرتضی بن محمد. (۱۴۱۴ق). تاج العروس من جواهر القاموس (ج ۵). بیروت: دار الفکر.
- سبحانی تبریزی، جعفر. (۱۴۲۱ق). مفاهیم قرآن (چاپ سوم، ج ۲). قم: مؤسسه الامام الصادق علیه السلام.
- شریعتی، روح الله. (۱۳۸۷). قواعد فقه سیاسی. قم: پژوهشگاه علوم و فرهنگ اسلامی.
- شهید اول. (بی تا). القواعد والفوائد (چاپ اول، ج ۱). قم: مکتبه المفید.
- شیروانی، خدیجه؛ آیین، علیرضا. (۱۳۹۸). عدالت به عنوان اصلی مستقل؛ پذیرش یا انکار؟، فصلنامه تخصصی دانشنامه‌های حقوقی، شماره ۲، صص ۱۶۶-۱۸۶.
- طریحی، فخرالدین. (۱۴۱۶ق). مجمع البحرين (ج ۳). تهران: کتاب فروشی مرتضوی.
- علم الهدی، جمیله؛ قاسم‌زاده، عاتکه؛ مهاجر دارابی، هاجر. (۱۳۹۸). مفهوم‌شناسی استعداد به مثابه یکی از عوامل رشد در قرآن از منظر علامه طباطبایی و صدرالمألهین، مجله آموزه‌های قرآنی، دانشگاه علوم اسلامی رضوی، ۱۶(۳۰)، صص ۲۷-۵۴.
- عمید، حسن. (۱۳۶۵). فرهنگ فارسی عمید (چاپ دوم، ج ۱). تهران: سپهر.
- فیرحی، داوود. (۱۳۸۲). نظام سیاسی و دولت در اسلام (چاپ اول). تهران: سمت.
- کلینی. (۱۴۰۷ق). الکافی (چاپ چهارم، ج ۲). تهران: دارالکتب الاسلامیه.

کوهی خور، محمد؛ کمالیان، امین‌رضا؛ یعقوبی، نورمحمد؛ پور عزت، علی اصغر. (۱۳۹۹).
فرا ترکیب مدل یکپارچه مدیریت استعداد، مجله چشم انداز مدیریت دولتی، سال یازدهم،
شماره اول، صص ۱۲۰-۱۴۳.

مازندرانی، محمد صالح. (۱۳۸۲ق). شرح الکافی (ج ۹). تهران: المكتبة الاسلامية.
مکارم شیرازی، ناصر. (۱۴۲۷ق). دائرة المعارف فقه مقارن (چاپ اول). قم: مدرسه امام علی بن
ابی طالب علیه السلام.

منتظری نجف آبادی، حسین علی. (۱۴۰۹ق). مبانی فقهی حکومت اسلامی (مترجم: محمود
صلواتی، ابوالفضل شکوری، چاپ اول، ج ۱). قم: مؤسسه کیهان.

منتظری نجف آبادی، حسین علی. (بی تا). مجمع الفوائد. قم: بی نا.

نجفی، محمدحسن. (بی تا). جواهر الکلام (چاپ هفتم، ج ۲۳). بیروت: دار احیاء التراث العربی.

نوحی، حمیدرضا. (۱۳۸۶). قواعد فقهی در آثار امام خمینی (چاپ دوم). قم: نشر عروج.

نوری، عباس. (۱۳۹۷). ماهیت دولت اسلامی در اندیشه سیاسی آیت الله خامنه‌ای، فصلنامه
حکومت اسلامی، سال بیست و سوم، شماره چهارم، صص ۱۳۵-۱۶۴.

یزدی، محمد کاظم. (۱۴۱۵ق). سوال و جواب (چاپ اول). تهران: مرکز نشر العلوم اسلامیة.

Silzer, D, & Dowell, B. E. (2010). *Strategy-Driven Talent Management*. A Leadership
Imperative. San Francisco: John Wiley & Sons.

Collings, David G., and Mellahi, Kamel (2009), "Strategic Talent Management: A
Review and Research Agenda", *Human Resource Management Review*, 19(4),
304-313.